

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

УДК 17.026.4;342.9

Н. А. Осипенко,
молодший науковий співробітник

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЙ ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ В УМОВАХ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У статті проаналізовано окремі аспекти законодавчого регулювання честі і гідності у національному законодавстві. Наводяться визначення понять честі і гідності, які містяться в науковій юридичній літературі. Розглядаються спірні питання, які виникають на практиці при застосуванні національного законодавства, яке регулює питання честі і гідності.

Ключові слова: честь, гідність, національне законодавство.

Законодавчо питання захисту честі і гідності істотно розширилося із прийняттям законів від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та від 21 грудня 1993 р. № 3759-XII «Про телебачення і радіомовлення». У них, зокрема, закріплено право на спростування неправдивої інформації та відповідь як способи захисту честі, гідності й ділової репутації, а також детально виписано порядок такого спростування.

Згідно зі ст. 28 Конституції ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Відповідні положення містять також статті 5, 12 Загальної декларації прав людини 1948 р., статті 7, 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Разом з тим, законодавство не містить чіткого визначення понять честі і гідності, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту.

Поряд з наведеним, характеризуючи категорії честі і гідності, слід розуміти визнання такої категорії як гідність її цінності щодо кожної фізичної особи як унікальної біопсихосоціальної цінності, з честю пов'язується позитивна соціальна оцінка особи в очах оточуючих, яка ґрунтується на відповідності її діянь (поведінки) загальноприйнятим уявленням про добро і зло [4], а це в свою чергу є близьким до процесів правового забезпечення цієї соціальної цінності в т.ч. нормами адміністративного законодавства.

Як відомо, у юридичній літературі не розглядалися окремо і залишаються недостатньо дослідженими поняття гідності й честі, немає їх легального правового закріплення. Аналіз різноманітних підходів до вирішення цього питання дозволив виявити основну причину такого становища, що полягає, в першу чергу, у відсутності комплексно-системної концепції в його юридичному осмис-

ленні. Оскільки гідність і честь не тільки правові, а й філософські, етичні категорії, то суто юридичний аспект дослідження істотно збіднює їх усебічне пізнання і передбачає взаємодію всіх галузей наукового знання.

Складно погодитись із позицією фахівців цивільного права, котрі розглядають ці дві категорії окремо як філософський феномен у вигляді соціальної оцінки й окремо як правовий феномен у вигляді об'єкта права, а також розкривають їх сутність окремо в аспекті конституційного права як найвищої соціальної цінності й окремо в аспекті цивільного права як особистого немайнового блага. Оскільки єдиного, всеосяжного визначення поняття гідності та честі розробити практично неможливо з огляду на їх специфіку, а тому безліч правових моделей гідності та честі, які існують у цивільному праві, мають право на існування, але потребують певного вихідного положення, яке б виступало як об'єднуювальне начало всіх дефініцій.

У юридичному словнику дається визначення, що честь і гідність громадян – це особисті, невід'ємні від особи немайнові блага, що охороняються як цивільним так і кримінальним правом. Враховується, що честь – це певна соціальна оцінка громадянина, об'єктивне ставлення до нього, яке утворює його моральну і ділову репутацію. Гідність – усвідомлення особистих своїх якостей, здібностей, світогляду і суспільного значення [5, с. 515]. Але з таким визначенням складно погодитись в частині, що честь і гідність охороняються цивільним і кримінальним правом, оскільки адміністративне право покликане теж охороняти честь і гідність громадян.

Чість – це комплексне морально-етичне і соціальне поняття, пов'язане з оцінкою таких якостей індивіда, як вірність, справедливість, правдивість, благородство, гідність. Чість може сприйматися як відносне поняття, яке викликане до життя певними культурними і соціальними тра-

диціями, матеріальними причинами чи персональними амбіціями. З іншої сторони, честь трактується як першочергово притаманне людині відчуття, невід'ємна частина його особистості. Гідність – це повага та самоповага людської особистості, як морально-етична категорія [6].

Гідність людини – це та цінність, якої вона набуває і яку зберігає в суспільстві. Серед складових такої цінності виокремлюють: особисту гідність (цінність конкретної особистості, сукупність притаманних їй суспільно важливих властивостей); колективну гідність (цінність людини як представника певної соціальної групи – сім'ї, колективу тощо, належність до якої наділяє її певною значимістю); професійну, трудову гідність (цінність, яка пов'язана з професією особистості та визначається основними видами її суспільної діяльності); громадянську гідність (цінність людини як представника народу, як громадянина певної держави); людську гідність (цінність людини як представника всього людства) [7].

Термін «честь» у науковій літературі, періодичних виданнях набуває таких конкретних значень: позитивна моральна репутація, добре ім'я окремої людини чи певної спільноти людей; повага та пошана; зовнішній вияв поваги й пошани або прийняті в певному суспільстві знаки вшанування та ушанування; усвідомлення і відчуття честі; синонім найкращих духовних якостей особистості (благородство, совість та ін.); ті якості особистості чи соціальної спільноти, які мають загальне визнання, те, за що віддають шану; синонім гідності [8].

Досить вдало дає визначення честі і гідності А. О. Церковна, яка зазначає, що гідність – найвища соціальна цінність, яка свідчить, з одного, об'єктивного, боку, про значущість людини для суспільства з точки зору її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей, тобто значущість індивіда як людини, як представника людства незалежно від її належності до тієї чи іншої соціальної спільноти, групи та становища у суспільстві, а з іншого, суб'єктивного, боку – про особистісну значущість для особи її моральних, духовних, фізичних (природних) якостей незалежно від соціальної належності до тієї чи іншої спільноти людей і становища в суспільстві, про усвідомлення і почуття цієї значущості.

Честь – це найвища соціальна цінність, яка свідчить, з одного, об'єктивного, боку, про значущість особи для суспільства, визначувану в процесі суспільної життєдіяльності людей у зв'язку з її належністю до тієї чи іншої конкретної групи – соціальної, професійної, національної та ін.; а з іншого, суб'єктивного, боку – про особистісну значущість особи як представника соціальної, професійної, національної та іншої конкретної групи людей, визначувану на основі власного внутрішнього духовного світу, суспільної та індивідуальної свідомості й самосвідомості [9, с. 10].

Завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України,

прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством (ст. 1) [2, с. 7]. Це положення здійснено у розвиток ст. 3 Конституції України, згідно з якою людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, права і свободи людини та їхні гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1, с. 6]. Але жодної статті в Кодексі України про адміністративні правопорушення, яка була б присвячена честі та гідності немає.

Відповідно до ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства, завданням є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб. Прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [3, с. 3].

Постанова Пленуму Верховного суду № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1 пунктом 7 зазначає, що справи такої категорії як захист честі і гідності не можуть розглядатися за правилами Кодексу адміністративного судочинства України, оскільки такі спори не мають публічно-правового характеру, навіть якщо стороною в ньому виступає суб'єкт владних повноважень.

Водночас слід зауважити, що адміністративні суди повинні надавати захист не лише суб'єктивним публічним правам. Об'єкт захисту в порядку адміністративного судочинства не можна зводити до суб'єктивних публічних прав – такий підхід необґрунтовано звужує предмет адміністративної юрисдикції. Права, свободи та інтереси, які захищають адміністративні суди, можуть бути різноманітними. Права, свободи та інтереси, які захищають адміністративні суди, можуть бути різноманітними. Характер суб'єктивного права, яке порушене, для адміністративної юрисдикції не має жодного значення – у Кодексі адміністративного судочинства ніде не зазначено, що адміністративні суди захищають лише публічні права особи. Для адміністративного суду важливо, що права (байдуже, публічні чи цивільні) порушено суб'єктом владних повноважень у публічно-правових відносинах, тобто при здійсненні ним своїх повноважень. Суто цивільне право власності особи може бути порушено суб'єктом владних повноважень: наприклад, службовці органу місцевого самовряду-

вання незаконно вилучають автомобіль, залишений господарем у недозволеному місці. Це означає, що в публічно-правових відносинах можуть бути порушені як приватні (цивільні) права особи, так і публічні. Спори, що виникають з таких порушень, повинні вирішувати адміністративні суди. На мою думку, для вирішення справи їм навіть не потрібно з'ясувати, чи є порушене право особи цивільним чи публічним. Також, цивільне право особи на честь і гідність також може бути порушене суб'єктом владних повноважень у зв'язку з реалізацією його компетенції: посадова особа органу внутрішніх справ на прес-конференції називає особу злочинцем, хоча це не доведено в суді. Оскільки це порушення сталося у публічно-правових відносинах, то вимоги щодо оскарження дій посадовця, що вчинені при реалізації компетенції відповідного органу і завдають шкоди честі, гідності і діловій репутації особи, на мій погляд, слід розглядати за правилами адміністративного судочинства. Це можуть бути, зокрема, вимоги про зобов'язання суб'єкта владних повноважень спростувати протиправно поширені ним відомості, що завдало такої шкоди, чи в інший спосіб усунути порушення та відшкодувати шкоду, адже відповідно до ч. 2 ст. 21 Кодексу адміністративного судочинства одночасно визнання дій протиправними можуть бути вирішені вимоги про відшкодування шкоди.

З іншого боку, справа про захист честі, гідності і ділової репутації особи – суб'єкта владних повноважень не повинні розглядатися за правилами адміністративного судочинства, навіть якщо посягання на відповідні права відбулося у зв'язку зі здійсненням владних управлінських функцій (наприклад, газета розкритикувала міську голову за його діяльність), оскільки йдеться про захист невідчужуваних прав особи, які належать їй незалежно від статусу особи як суб'єкта владних повноважень. Якщо особа, перестає бути суб'єктом

владних повноважень, то в цивільному судочинстві її процесуальний статус не зміниться. Якби такі справи розглядалися за правилами адміністративного судочинства, то відбувалося б процесуальне правонаступництво (ст. 55 Кодексу адміністративного судочинства України) і особа, якій завдана шкода, вибула б з процесу, а її місце займе правонаступник, якому таку шкоду не заподіяно і який не має права на її відшкодування.

Література

1. Конституція України / Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – Харків: «Право», 2008. – 101 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Науково-практичний коментар / Р. А. Калюжний, А. Т. Комзюк О. О. Погрібний та ін.; К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 781 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України: Чинне законодавство зі змінами та доп. станом на 1 берез. 2008 р.: – (відповідає офіц. текстові). – К.: Вид. ПАЛИВОДА В., 2008. – 116 с.- (Кодекси України).
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27.02.2009 р. № 1.
5. Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.
6. Вікіпедія – [Електронний ресурс] – <http://ru.wikipedia.org>.
7. Блюмкин В. А. Честь, достоинство, гордость. – М., 1963; Бару М.И. Охрана трудовой чести по советскому законодательству. – М., 1966; Малеин Н.С. Охрана прав личности советским законодательством / Отв. ред. А.И. Масляев. – М., 1985; Малеина М. Н. Защита личных немущественных прав советских граждан. – М., 1991.
9. Блюмкин В. А. О чести и достоинстве советского человека. – М., 1974. – С. 4, 26–27.
10. Церковна А. О. Гідність і честь у цивільному праві України// Автореф. дис. канд. юрид. наук. – Київ, 2003. – 18 с.

Н. А. Осипенко

Правовая характеристика категорий чести и достоинства в условиях развития административного законодательства.

В статье анализируются отдельные аспекты законодательного регулирования чести и достоинства национальным законодательством. Даются определения чести и достоинства, которые используются в научной юридической литературе. Рассматриваются спорные вопросы, возникающие на практике.

N. A. Osipenko

Legal description of categories of honor and dignity in the development of administrative law.

In this article the author makes the analysis of some aspects of the legislative adjusting of honour and dignity in national legislation. Are pointed determinations oh honour and dignity, which are in scientific legal literature. The author consider vexed questions, which arise in practice at application of the national legislation.